

УДК 343.121(477)

Т. Г. ФОМІНА,

*викладач кафедри кримінального процесу
факультету з підготовки слідчих
Харківського національного університету внутрішніх справ,*

О. О. ЮХНО,

*доктор юридичних наук, доцент,
начальник кафедри кримінального процесу
факультету з підготовки слідчих
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ОБВИНУВАЧЕНОГО

Розкрито деякі проблеми нового Кримінального процесуального кодексу України щодо визначення статусу обвинуваченого та порядку висунення обвинувачення. Запропоновано напрямки їх вирішення.

Конституція України [1] проголосила курс на побудову демократичної правової держави, який передбачає реформування кримінального процесуального законодавства України, що має на меті створення такої моделі судочинства, яка б дозволила забезпечити ефективність досудового розслідування та захист прав і свобод людини. Визначення поняття обвинуваченого та його статусу набувають у зв'язку з цим особливої актуальності. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), прийнятий 13 квітня 2012 р., вніс певні зміни до положень, що стосуються статусу обвинуваченого [2].

Визначення статусу обвинуваченого та вивчення питань щодо забезпечення прав даного учасника кримінального судочинства були предметом наукових досліджень таких учених, як М. С. Строгович, В. З. Лукашевич, В. Д. Адаменко, Є. Г. Мартинчик, М. М. Полянський, Л. М. Карнесва, В. М. Савицький, І. Л. Петрухін, Є. Ф. Куцова, В. В. Лисенко, Я. О. Мотовиловкер, Ю. М. Грошевой, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, О. В. Негодченко, С. В. Слінько, В. М. Тертишник, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, Ю. П. Янович тощо. Аналізуючи рівень наукової розробленості проблеми, зазначимо, що предметом досліджень науковців було визначення статусу обвинуваченого відповідно до положень попереднього КПК України. **Метою** даної статті є розкриття проблемних аспектів визначення статусу обвинуваченого відповідно до положень нового кримінального процесуального законодавства України.

У ч. 2 ст. 42 нового КПК України передбачено, що обвинуваченим (підсудним) є особа,

обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України. Слід звернути увагу на те, що законодавець використовує терміни «обвинувачений» і «підсудний» як синоніми, що дозволяє констатувати про їх рівнозначність, можливість використання у правозастосовній практиці як однакових. Як підкреслюють деякі вчені, набуття особою статусу обвинуваченого лише після передання обвинувального акта до суду пояснюється тим, що на даному етапі кримінального провадження остаточно формулюється обвинувачення, яке надалі підтримується державним обвинувачем у суді. Тому логічною є позиція щодо визнання за особою статусу обвинуваченого тільки після формалізації обвинувачення у відповідному процесуальному рішенні слідчого, затвердженому прокурором, – обвинувальному акті [3, с. 147]. Проте, на нашу думку, не зрозумілою є позиція законодавця щодо змішування термінів «обвинувачений» і «підсудний» та вживання їх як синонімів, якщо процесуальний статус кожної особи, щодо якої вживаються вказані терміни, відрізняється.

У ст. 43 КПК України через поняття «обвинувачений» визначені ще два учасника кримінального провадження – виправданий і засуджений. Вважаємо, що юридично некоректно поширювати статус обвинуваченого на інших суб'єктів кримінального судочинства, оскільки обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений є суб'єктами процесу на різних стадіях кримінального провадження. Крім того, об'єднання вказаних суб'єктів під одним визначенням «обвинувачений» може призвести до помилок при правозастосуванні нового КПК України.

У зв'язку із зазначеним вважаємо, що поняття «обвинувачений», «виправданий» і «засуджений» у новому КПК України слід уточнити. На нашу думку, обвинуваченим слід вважати особу, щодо якої складений обвинувальний акт. Виправданого необхідно визначити як особу, щодо якої набрав законної сили виправдальний вирок суду; засудженим – особу, щодо якої набрав законної сили обвинувальний вирок суду.

Другим проблемним аспектом нового кримінального процесуального законодавства є відсутність чітко встановленої процедури висунення обвинувачення. Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України. Якщо розглядати сутність обвинувачення щодо конкретного кримінального провадження, то слід погодитися з тими науковцями, які вважають, що обвинувачення абстрактно можна поділити на три складові: фабула обвинувачення, його юридичне формулювання та правова кваліфікація [4, с. 35–41; 5, с. 118; 6, с. 46]. Фабула обвинувачення виступає фактичною моделлю вчиненого злочину. Юридичне формулювання – це правова модель злочину, вказівка на кримінально-правові норми, порушення яких інкримінується обвинуваченому. Слід погодитися із висловленою у наукових виданнях думкою, що формула обвинувачення повинна відповідати наступним вимогам: а) виклад діянь, що інкримінуються обвинуваченому, повинен бути максимально конкретизований; б) обвинувачення повинно бути мотивованим, тобто містити фактичне обґрунтування; в) у кримінальному провадженні необхідно викласти обставини, що відповідають ознакам певного складу злочину [7, с. 133].

У новому КПК України про висунення обвинувачення згадується лише у п. 5 ч. 2 ст. 291, де зазначено, що обвинувальний акт повинен містити виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення. Проте порядок висунення обвинувачення в КПК України не визначено.

Ще однією проблемою, що виникає під час висунення обвинувачення, є визначення моменту, коли особі слід роз'яснити її права. Вирі-

шення даного питання є важливим з точки зору подальшої реалізації обвинуваченим своїх прав. Новий КПК України визначає, що обвинуваченим слід вважати особу, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду. Проте, процесуальний порядок передання обвинувального акту до суду, а відповідно, й момент роз'яснення обвинуваченому його прав закон не врегулює. Проте, як зазначав ще у 1926 р. В. Громов, обвинуваченого треба негайно сповістити про пред'явлення обвинувачення, щоб з цього моменту він міг знати про своє становище у процесі [8, с. 91]. На нашу думку, обвинуваченим слід вважати особу, щодо якої складено обвинувальний акт. У такому разі статус обвинуваченого в особи виникає з моменту складання слідчим або прокурором обвинувального акта. Саме з цього часу обвинуваченому повинні бути надані і роз'яснені процесуальні права. Тому слід погодитися з тими науковцями, які пропонують роз'яснювати права та обов'язки особі перед пред'явленням обвинувачення [9, с. 197; 10, с. 117; 11, с. 8], а за новим КПК України – перед висуненням обвинувачення. Враховуючи вищевказане, вважаємо, що положення нового КПК України слід уточнити, закріпивши обов'язок слідчого, прокурора роз'яснювати права та обов'язки особі, у тому числі й право на захист, негайно після складання обвинувального акта. Про це має складатися протокол із зазначенням години і дати вчинення вказаних дій. Одразу слідчий, прокурор повинен забезпечити особі реалізацію його прав, у тому числі вирішити питання про запрошення або призначення захисника. Після роз'яснення прав, складання відповідного протоколу, забезпечення можливості здійснення особою своїх прав обвинуваченому повинна надаватися можливість ознайомитися із обвинувальним актом.

Проблемним моментом під час складання обвинувального акта є те, що особі не роз'яснюється сутність обвинувачення. На нашу думку, це питання слід законодавчо урегулювати шляхом покладання обов'язку на слідчого, прокурора роз'яснити особі сутність висунутого обвинувачення. Формула обвинувачення повинна бути роз'яснена в доступній для особи формі, у зрозумілих для неї термінах та виразах. Поряд із тим, обвинуваченому необхідно роз'яснити наявність обставин, що можуть обтяжити чи пом'якшити покарання. Вважаємо, що після зазначених дій слідчий повинен запитати в особи, чи з'ясував він формулу обвинувачення, і якщо деякі аспекти залишились не зрозумілими, роз'яснити їх.

Викликають зауваження положення ст. 291 КПК України щодо надання копії обвинувального акта підозрюваному, а не обвинуваченому, адже назва процесуального рішення «обвинувальний акт» уже передбачає, що у кримінальному провадженні з'явився новий учасник – обвинувачений. Крім того, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України в обвинувальному акті повинні міститися: виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими; правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і (частини статті) статті закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення. Отже, в обвинувальному акті вже сформульовано обвинувачення, яке повинно бути пред'явлено для ознайомлення обвинуваченому, а не підозрюваному. Крім того, процедура передачі обвинувального акта до суду в КПК України чітко не визначена, а, отже, не визначений і момент набуття особою статусу обвинуваченого.

Іншою проблемою щодо висунення обвинувачення є визначення часу його формулювання. Для проведення швидкого, повного і неупередженого розслідування, а також забезпечення прав обвинуваченого важливе значення має дотримання слідчим положень щодо своєчасності складання обвинувального акта. Слід зазначити, що в новому КПК України не встановлено конкретного строку висунення обвинувачення. У ст. 290 КПК України лише зазначено, що, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. З метою вирішення окресленої проблеми в науковій літературі пропонується встановити на законодавчому рівні кінцевий строк висунення обвинувачення. Деякі науковці пропонують, щоб обвинувачення було пред'явлено особі не менш ніж за 5 днів до закінчення досудового розслідування [12]. На думку окремих процесуалістів, остаточно сформульоване обвинувачення повинно бути пред'явлено не менш ніж за 15 днів до закінчення строку розслідування [13, с. 154].

Підкреслимо, що своєчасне складання слідчим обвинувального акта та формулювання обвинувачення в ньому має важливе значення для забезпечення прав і свобод особи. Висувати обвинувачення необхідно тільки тоді, коли слідчий зібрав достатньо доказів, що свідчать

про вчинення злочину певною особою. Проте неприпустимою є й ситуація, коли обвинувачення висувається в останні дні перед закінченням строків досудового розслідування, оскільки в такому разі обвинувачений не може належним чином реалізувати свої права. Тому, на нашу думку, до КПК України слід внести доповнення, в якому слід передбачити, що обвинувальний акт потрібно складати не менш ніж за 5 днів до закінчення строків досудового розслідування. Такий строк дозволить слідчому задовольнити клопотання обвинуваченого та його захисника, якщо обставини, для з'ясування яких заявлено клопотання, мають значення. Також протягом цього терміну слідчий може належним чином вивчити подані докази та залучити їх у разі необхідності до матеріалів кримінального провадження.

Потребують уточнення положення п. 3 ч. 4 ст. 291 та ст. 293 КПК України щодо передачі обвинувального акта до суду одночасно із додаванням розписки підозрюваного про отримання його копії, адже надання копії обвинувального акта підозрюваному, його захиснику, законному представнику повинно фактично передувати направленню обвинувального акту до суду.

У зв'язку з вищевказаним, на нашу думку, визначення статусу обвинуваченого та порядок висунення обвинувачення в новому КПК України потребують уточнення та суттєвого доопрацювання. Зокрема ч. 2 ст. 42 КПК України слід викласти в наступній редакції: «Обвинуваченим є особа, щодо якої складений обвинувальний акт». Поняття «виправданий» і «засуджений», наведені у ст. 43 КПК України, також необхідно уточнити та визначити їх наступним чином: «Виправданим у кримінальному провадженні є особа, щодо якої набрав законної сили виправдальний вирок суду. Засудженим у кримінальному провадженні є особа, щодо якої набрав законної сили обвинувальний вирок суду». Крім цього, порядок висунення обвинувачення з урахуванням нового визначення поняття обвинуваченого необхідно конкретизувати, передбачивши умовно такі його етапи: 1) складання обвинувального акта; 2) роз'яснення прав обвинуваченому; 3) роз'яснення особі змісту обвинувачення; 4) з'ясування думки особи щодо суті обвинувачення; 5) надання обвинуваченому, його захиснику, законному представнику копії обвинувального акта; 6) допит обвинуваченого. Кожен з етапів висунення обвинувачення потребує детальної регламентації на рівні КПК України. У той же час порушені питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Список використаної літератури

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х. : Право, 2012. – 392 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, С. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Партнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
4. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и защита по уголовным делам / Ф. Н. Фаткуллин, З. З. Зинатуллин, Я. С. Аврах. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 168 с.
5. Макаров С. Изменение квалификации преступлений в судебном разбирательстве / С. Макаров // Уголовное право. – 2003. – № 2. – С. 118–120.
6. Михайленко О. Обвинувачення: його види і значення в кримінальному судочинстві України / О. Михайленко, В. Юрчишин // Вісник прокуратури. – 2003. – № 5. – С. 46–47.
7. Соловьев А. Б. Обеспечение законности и обоснованности привлечения в качестве обвиняемого / А. Б. Соловьев, М. Е. Токарева, М. В. Парфенова // Прокурорская и следственная практика. – 2006. – № 3–4 (38–39). – С. 124–153.
8. Громов В. Дознание и предварительное следствие (теория и техника расследования преступлений). Руководство для органов дознания и народных следователей / В. Громов. – М. : Изд-во НКЮ РСФСР, 1926. – 297 с.
9. Слинко С. В. Механизм реализации процессуального статуса субъектов уголовно-процессуальной деятельности : [монография] / С. В. Слинко. – Харьков : Основа, 2005. – 254 с.
10. Омельченко Т. В. Конституційне право особи на правову допомогу і його реалізація на досудових стадіях кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Омельченко Тарас Володимирович. – Х., 2004. – 216 с.
11. Мацьків Г. Я. Кримінально-процесуальні строки при застосуванні заходів процесуального примусу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Мацьків Галина Ярославівна. – К., 2008. – 17 с.
12. Чеботарева И. Н. Обвиняемый в стадии предварительного расследования современного российского уголовного процесса: статус, гарантии прав и законных интересов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Чеботарева Ирина Николаевна. – Воронеж, 2004. – 233 с.
13. Трагнюк Р. Р. Прокурорський нагляд за додержанням законів, що забезпечують права обвинуваченого : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Трагнюк Роман Романович. – Х., 2003. – 222 с.

Надійшла до редколегії 11.10.2012

ФОМИНА Т. Г., ЮХНО А. А. ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ НОВОГО УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТАТУСА ОБВИНЯЕМОГО

Раскрыты некоторые проблемы нового Уголовного процессуального кодекса Украины относительно определения статуса обвиняемого и порядка предъявления обвинения. Предложены направления их решения.

FOMINA T., YUHNHO O. PROBLEMATIC ASPECTS OF THE NEW CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE DETERMINING THE STATUS OF THE ACCUSED

Some of the problems of new Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the status of the accused and the order of charge are revealed. The directions of their solutions are offered.

УДК 343.713

В. П. ЧУПАНДИН,

*начальник відділу внутрішньої безпеки у Полтавській області
Департаменту внутрішньої безпеки Міністерства внутрішніх справ України*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ДЕФІНІЦІЇ «ОПЕРАТИВНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ, ЛІНІЇ ЧИ ОБ'ЄКТА»

Проаналізовано думки вчених у сфері оперативно-розшукової діяльності з приводу змісту дефініції «оперативне обслуговування території, лінії чи об'єкта». Запропоновано його авторське визначення.

Сучасний етап розвитку правоохоронних органів системно пов'язаний як із процесами реформування законодавства, так і з науковим розробленням питань правозастосовчої діяльності, зокрема в частині протидії злочинам спрямованості. Побудова досконалої системи протидії